

Ermeni “Soykırım” İddiaları, Amerikan Kongresi ve Türkiye Armenian “Genocide” Claims, US Congress and Turkey

Teslim: 29 Haziran 2015
Onay: 3 Temmuz 2015

A. Oğuz ÇELİKKOL *

Öz

Anadolu’da meydana gelen 1915 olaylarını “soykırım” olarak uluslararası topluma ve Türkiye’ye kabul ettirme çabaları 1970’li yılların ikinci yarısında başlamıştır. İlk Türkiye’ye karşı Ermeni örgütlerin terörizm eylemleriyle başlayan kampanya, sonrasında üçüncü ülkelerin parlamentolarında kabul edilen kararlarla devam etmiştir. Ermeni lobisi, soykırım iddialarını uluslararası topluma kabul ettirme ve Türkiye üzerinde baskı oluşturma yönünde bugüne kadar önemli ilerleme sağlamıştır. Türkiye, Ermeni lobisinin bazı ülkelerden destek alan bu kampanyasına konunun siyasileştirilmeden tarihçilere bırakılması, tek bir grubun çektiği acılar üzerinde odaklanmanın yanlışlığı, 1915 olaylarının o zamanki tüm Anadolu nüfusu üzerindeki etkilerinin dikkate alınması temelinde karşı çıkmaktadır. Birçok Avrupa ülkesi parlamentosunun aldığı “soykırım” kararlarından sonra ABD Kongresi’nin konuya yaklaşımı daha da önem kazanmıştır. Bu makale 1990 yılında ABD Senatörleri Robert Dole ile Robert Byrd arasındaki konuyla ilgili yaşanan mücadeleyi okuyucunun dikkatine sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: 1915 Olayları, Soykırım, Terörizm, Parlamento Kararları, ABD Kongresi

Abstract

Armenian lobby has started its activities to pressure the international community and Turkey to accept the events of 1915 that happened in Anatolia as “genocide” during the second half of the 1970s. This campaign first took the shape of the activities of the Armenian terrorist organizations against Turkey and later turned into political as third country parliaments have begun to accept Armenian genocide resolutions negatively affecting Turkey’s relations with these countries. US Congress position on the subject has become more important after the parliaments of many European countries have adopted “Armenian Genocide” resolutions. This article aims at bringing to the attention of the readers the struggle between senators Dole and Byrd on an Armenian genocide resolution presented in the US Senate in 1990.

Keywords: Genocide, Terrorism, Parliamentary Resolutions, US Congress, US Senate.

* Emekli Büyükelçi, Dr., BİLGESAM Bilge Adamlar Kurul Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu’da meydana gelen olayları ‘‘soykırım’’ olarak nitelendirme ve bunu Türkiye’ye kabul ettirme konusundaki çabalar 1970’li yılların ortalarından itibaren hız kazanmış, giderek düzenli ve organize bir hareket halini almıştır. 1915 olaylarının soykırım olarak nitelendirilmesi yönünde çalışan güçlü lobi ile mücadele Türk dış politikasını meşgul eden önemli konular arasında ön plana çıkmıştır.

Türk-Ermeni ilişkilerinin tarihi Türklerin Anadolu’ya geldikleri 11. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nda Ermeniler sosyal ve siyasi hayatta önemli bir rol oynamışlardır ve ‘‘millet’’ sistemi içerisinde Türk-Ermeni ilişkilerinde önemli bir sorun yaşanmamıştır. Ancak 19. yüzyıldan itibaren duraklama ve geri çekilme dönemlerinde İmparatorluğun diğer Hıristiyan toplumları gibi Ermeniler içinde de bağımsızlık hareketinin başlamasıyla Osmanlı Ermenilerinin Osmanlı toprakları üzerinde bağımsız bir devlet kurma girişimleri olmuştur. Üstelik bu yönde uluslararası güçlerin artan müdahaleleriyle mesele daha da karmaşık bir hal almıştır. Karşılıklı şiddet hareketleri Birinci Dünya Savaşı sırasında doruk noktasına ulaşmış ve Anadolu’da Ermeniler ile tüm Müslüman grupları çok olumsuz bir şekilde etkileyen bir trajediye dönüşmüştür.

1915 Olayları ve Osmanlı Devleti’nin yaşanan trajedideki rolü konusunda tarihçiler arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Aralarında Orta Doğu konusunda uzman saygın tarihçilerin de bulunduğu önemli sayıdaki bilim adamının aksi yöndeki görüşlerine rağmen, Ermeniler ve özellikle soykırım üzerinde çalışan çok sayıdaki bilim adamı 1915 olaylarının soykırım olduğunu ve 20. yüzyılın ilk soykırımını teşkil ettiğini ileri sürmektedir.¹ Birçok bilim adamı ise ‘‘soykırım’’ nitelendirmesini kabul etmemekte, Ermenilerin yanında Anadolu Müslüman nüfusunun da olaylardan etkilendiğine işaret etmektedir.

Bazı bilim adamları ve tarihçiler ise 1915 olaylarının ve Birinci Dünya Savaşı’nda Anadolu’da patlak veren olayların henüz yeterli bir şekilde incelenmediğini ve tarafların olaylardaki rollerinin tam olarak ortaya konulmadığını belirtmektedir. Ayrıca bu kesim ilgili tüm ülkelerin arşivlerini açmaları halinde tarihçilerin olaylara daha fazla açıklık getirebileceğini ve tarafların rollerinin bundan sonra daha açık bir şekilde ortaya çıkabileceğini vurgulamaktadır. Tüm tarihçilerin üzerinde mutabık kaldıkları husus ise Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu’da yaşanan olaylardan Osmanlı Ermeni nüfusunun büyük ölçüde etkilendiği ve bölgede bir felaketin yaşandığıdır.

Ermeni karar tasarılarının ABD Kongresinden geçirilmeye çalışıldığı bir dönemde 1985 yılında, ABD’de Türkiye ve Osmanlı İmparatorluğu tarihiyle yakından ilgilenen 69 bilim adamı bir bildiri yayınlarak, 1915 olaylarının

¹ Genel soykırım çalışması içinde Ermeni iddialarını örnek olarak kabul eden bir çalışma için bakınız: Leo Kuper, *Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century* (Yale University Press, 1981).

“soykırım” olarak nitelendirilmesine karşı çıkmışlardır. Bu bildirin yayınlamasında Heath Lowry, Justin McCarty, Stanford Shaw ve Bernard Lewis gibi bilim adamları önemli rol oynamıştır.²

Türkiye Cumhuriyeti döneminde ise 1970 yıllarının ortalarına kadar Türk-Ermeni ilişkilerinde önemli bir sorun yaşanmamıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın ABD’ye yaptığı resmi ziyaret sırasında Amerikalı Ermeniler tarafından sıcak bir şekilde karşılandığı bilinmektedir. 1980’li yıllarda bile Ermenilerin Türk müziğine ve Türk filmlerine düşkünlüklerini Beyrut’taki görevim sırasında yerinde görmüş, Beyrut’un Ermeni mahallesi Burj Hammud’da sinemalarda hala Türk filmleri gösterildiğini izlemiştim. Bu sinemalar uğradıkları bombalı saldırılar sonucu Türk filmi göstermeyi o yıllarda durdurmuşlardı.

1. ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARINI KABUL ETTİRME ÇABALARI

Türkiye’ye Ermeni soykırımını kabul ettirme baskısı ilk olarak 1970’li yılların ikinci yarısında Türk menfaatlerine ve Türk büyükelçiliklerine yönelik yoğun bir terörizm kampanyasıyla başlamıştır. Bu kampanyanın Türkiye’nin 1973 Kıbrıs müdahalesinden hemen sonra başlaması dikkat çekici bir husustur.

1980’li yılların sonlarına kadar süren 10 yıllık bu dönemde ASALA ve Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları adlı iki Ermeni terör örgütü Türkiye’ye yönelik çok sayıda terörist saldırı gerçekleştirmiş, bu saldırılarda Türk vatandaşları ve Türk diplomatları hayatlarını kaybetmiştir. 1982 yılında Ankara Esenboğa Havaalanında düzenlenen saldırı ile Türkiye’nin Ottawa ve Lizbon Büyükelçiliklerinin ele geçirilmesi bu saldırılar arasında en ses getirenler arasında yer almıştır. Türkiye’nin ABD, Fransa, Kanada, Lübnan, Portekiz, İtalya, Yugoslavya, Yunanistan gibi ülkelerdeki diplomatik misyonları ve diplomatları Ermeni terör örgütlerinin hedefi olmuştur.³ 1915 Olaylarının ‘soykırım’ olarak nitelendirilmesini kabul etmeyen bildiriye imza atan 69 bilim adamından bazıları da bu şiddet kampanyasının hedefi haline getirilmiştir. Bugün terörizm konusunda hassasiyet gösteren Batılı ülkelerin o dönemde Ermeni terörizmiyle mücadele konusunda Türkiye’ye yardımcı olduklarını veya Türkiye ile dayanışma içine girdiklerini söylemek zordur.

Ancak Ermeni teröristlerin 1983 yılı Temmuz ayında Paris’te Orly Havaalanında Türk Hava Yolları kontörünü hedef aldığı eylemde Fransızların da yaralanmasından sonra Batılı ülkelerin Ermeni terörizmi karşısındaki tutumunda değişme başlamıştır.⁴ Bunun üzerine Ermeni terör örgütleri eylemlerini 1985

² Bildirinin metni için bakınız: The Assembly of Turkish American Associations, *Armenian Allegations; Myth and Reality: A Handbook of Facts and Documents* (Washington DC.:1987), 103-104.

³ The Central Intelligence Agency, “The Armenian Secret Army for The Liberation of Armenia: A Continuing International Threat,” *FOIA Collection*, 1 Ocak 1984, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0005462031.pdf, 18, 19.

⁴ William Echikson, “Armenian bombing at Orly ends pact between Socialists and terrorists,” *The Christian Science Monitor*, 19 Temmuz 1983, <http://www.csmonitor.com/1983/0719/071947.html>

yılından sonra azaltmışlar, Ermenistan’ın bağımsızlığını kazanmasından sonra ise durdurmuşlardır. Ermeni terörist örgütlerinin Lübnan’ın 1970 ve 80’lerde içinde bulunduğu karmaşık iç savaş durumundan ve kaotik ortamdan yararlandıkları görülmektedir.⁵

2. ERMENİ İDDİALARI VE ULUSAL PARLAMENTOLAR

Ermenilerin 1915 olaylarını soykırım olarak kabul ettirme yönündeki siyasi faaliyetleri ise 1970’li yılların ikinci yarısında başlamış, Ermenistan’ın Sovyetler Birliği’nin yıkılması sırasında bağımsızlığını kazanmasından sonra da devam etmiştir. Bu kampanyanın ilk aşamada iki amacının olduğu anlaşılmakta, ilk önce uluslararası toplumun 1915 olaylarını soykırım olarak tanımasını, ikinci olarak Türkiye’nin bu ‘‘gerçeği’’ tanımaya zorlanmasının istendiği görülmektedir.

Soykırım tanımını getiren ve soykırımı uluslararası bir suç olarak kabul eden ‘‘BM Soykırım Suçunun Engellenmesi ve Cezalandırılması’’ sözleşmesinin 1948 yılında İkinci Dünya Savaşından sonra kabul edilmiş olmasına rağmen, Ermenilerin 1915 olaylarını bu hukuki tanımlama içine sokmak ve böylece dünyaya ve Türkiye’ye soykırım iddialarını kabul ettirmek yönünde gösterdikleri yoğun çabanın temelinde toprak ve tazminat isteklerinin yattığını düşünenlerin sayısı oldukça fazladır. Ancak Ermenilerin 1915 olaylarını 1948 yılında kabul edilen soykırım tanımlamasının içine sokulması yönündeki çabalarına destek veren Batılı ülkelerin ve Batılı siyasetçilerin, en azından bu aşamada, Ermenilerin toprak ve tazminat isteklerine destek vermeye ne ölçüde hazır oldukları açık değildir.

Avrupa Parlamentosu’nun 1987 yılında aldığı ve 1915 olaylarını soykırım olarak kabul eden ve Türkiye’yi de bu tanımlamayı kabul etmeye çağıran kararda çok açık şekilde ‘‘Ermeni Soykırımı’ndan’’ bugünkü Türkiye Cumhuriyeti’nin sorumlu tutulamayacağı, bu kararın Türkiye’ye yönelik siyasi ve maddi taleplerde temel alınamayacağı belirtilmiştir. Avrupa Birliği Adalet Divanı da daha sonra, bazı Ermeni ailelerin yaptığı başvuru üzerine aldığı kararda bu hususu vurgulamış, Avrupa Parlamentosu’nun kararının siyasi niteliğinin altını çizerek Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerinde hukuki sonuç doğurmayacağını açıklamıştır.

Bugüne kadar çoğu Avrupa ve Latin Amerika’da olmak üzere yirminin üzerinde ülke parlamentosu 1915 olaylarını soykırım olarak tanıyan kararlar kabul etmiştir. Fransa ve Yunanistan haricinde bu kararların hemen hepsi tavsiye niteliğinde olup, o ülkelerin yürütme organları için bağlayıcı değildir. İsviçre ve Yunanistan 1915 olaylarının soykırım olduğunu kabul etmeyen görüşlerin açıklanmasını suç saymaktadır. Fransa’da benzer bir parlamento kararı ifade

(Erişim: 10.06.2015)

⁵ Ermeni terörizmi konusunda kapsamlı bir çalışma için bakınız: Micheal M. Gunter, *Pursing the Just Cause of Their People, A Study of Contemporary Armenian Terrorism* (Greenwood Press, 1986).

özgürlüğünü ihlal ettiği gerekçesiyle Fransız Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.⁶ Parlamentoları 1915 olaylarını soykırım olarak tanımlayan kararları kabul eden ülkelerin çoğunluğunun ortak özelliği bu ülkelerde Ermeni asıllıların sayısının yüksek olması ve Ermeni lobisinin varlığından bahsedilebilmesidir.

Ermeni grupları milli parlamentolar yanında etkili oldukları ülkelerde yerel yönetimler üzerinde de baskı uygulamakta, “soykırım” tasarılarının yerel parlamentolardan geçmesi için çalışmaktadır. ABD’de 50 eyaletten 43’ü “Ermeni Soykırımı” tasarılarını kabul etmiştir. ABD yanında İngiltere, İspanya, Avusturalya, Arjantin, Brezilya gibi ülkelerde de yerel parlamentolar düzeyinde kabul edilmiş kararlar bulunmaktadır. ABD’de eyalet düzeyinde alınmış “Ermeni Soykırım” iddialarının okul müfredat programlarına sokulmasını öngören birçok karar da vardır.

Bugün 29 bin kilometrekareden biraz büyük olan Ermenistan’ın nüfusu 3 milyon kadarken Ermeni diasporası 7 milyon civarındadır. Rusya’da 1,5 milyon, ABD’de 1 milyon, Fransa’da yarım milyona civarında Ermeni yaşarken, Gürcistan, Lübnan, Arjantin ve İran gibi ülkelerde de Ermeni nüfusu bulunmaktadır. Özellikle kolaylıkla asimile olabilecekleri Batı ülkelerinde yaşayan Ermeniler için soykırım iddiaları çerçevesinde birleşmek Ermeni kimliklerini devam ettirmek için bir hareket noktası olarak kullanılmakta, diaspora Ermeni kuruluşları Türkiye karşıtlığını istismar edebilmekte, Ermeni Kilisesi de Türk karşıtlığını körükleyebilmektedir.

Ermenistan’ın 1915 olaylarını “soykırım” tanımı içinde kabul ettirme istikametinde sürdürülen kampanyaya verdiği desteğin, devlet düzeyinde Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesi yönünde başlatılan gayretleri olumsuz şekilde etkilediği açıktır. Türkiye, 1990 yılında bağımsızlığını kazanan Ermenistan’ı ilk tanıyan ülkeler arasında yer almış, ancak iki ülke arasında normal diplomatik ilişkiler bugüne kadar kurulamamıştır. Ermenistan’ın 1993’te Azerbaycan’la başladığı savaş nedeniyle Türkiye-Ermenistan sınırı da kapatılmıştır. Ermenistan’la Azerbaycan arasındaki Karabağ sorunu ve Azerbaycan topraklarının %20 kadarının (Karabağ sayılmadığı takdirde bile %9 kadarının) Ermenistan işgali altında bulunması Türkiye-Ermenistan arasındaki ilişkileri daha da karmaşık hale getirmektedir. Ermenistan, Türkiye’nin ortaya attığı ortak tarihçiler komisyonu önerisini kabul etmemiştir. 2007 yılında İsviçre’nin başlattığı süreç de ikili ilişkileri düzenleyecek iki önemli protokol imzalanmasına rağmen bugüne kadar sonuç vermemiş, protokollerin onaylanması Ermenistan tarafından dondurulmuştur. Yukarı Karabağ sorununun çözümü yönünde adımlar atılması Türkiye-Ermenistan ilişkilerine de olumlu yansımalar yapacaktır.

⁶ Maxime Gauin, “Le Communautarisme Arménien Echoue Encore à Extorquer de l’Argent au Contribuable Français,” *Turquie News*, 15 Ekim 2013. <http://www.turquie-news.com/rubriques/editos-tribune-libre/16989-le-communautarisme-armenien-echoue.html> , (Erişim: 12.06.2015)

3. ERMENİ İDDİALARI VE ABD KONGRESİ TEMSİLCİLER MECLİSİ

Ermeni diasporasının Amerikan Kongresi’nin 1915 olaylarını soykırım olarak tanınmasını sağlamak yönündeki çabaları 1977 yılından sonra hız kazanmıştır. Bu yöndeki karar tasarıları ilk önce Kongre’nin Temsilciler Meclisi kanadına getirilmiş, Amerikan Ermeni lobisi 1980’li yılların ilk yarısında hemen her yıl girişimde bulunmasına karşılık Temsilciler Meclisi’nden bir soykırım kararı geçirtmekte başarılı olamamıştır. Türkiye’nin ısrarlı direnişini karşısında Amerikan yönetimleri başlangıçta ‘‘Kongre’den her yıl çok sayıda geçen basit anma kararları arasında’’ saydıkları Ermeni karar tasarısına karşı çıkmaya ve Türkiye’nin karar tasarısının Kongre tarafından kabulü halinde Türk-Amerikan ilişkilerinin ‘‘ciddi şekilde’’ zarar göreceği söylemini ciddiye almaya başlamışlardır.

Türkiye, Amerikan Kongresi’ne getirilen karar tasarılarına diğer bazı ülkelerde parlamentolarda görüşülen benzer kararlara karşı çıktığı gerekçelerle itiraz etmektedir. Türkiye, üçüncü ülkelerin parlamentolarının siyasi niteliğine işaret ederek, itirazlarını parlamentolar gibi siyasi organların tarihi konularda karar alma yetkisinin olmadığı ve tarihin tarihçiler tarafından yazılması gerektiği hususları üzerine kurmuştur. Türkiye bu karar tasarılarının soykırımı hafife aldığı, tarihte yaşanan büyük acıların hepsinin soykırım olarak nitelendirilemeyeceği, soykırım konusundaki kararların ancak uluslararası hukuka uygun kurulan uluslararası mahkemelerce alınabileceği görüşlerini ortaya koymaktadır. Ayrıca Ankara, birçok tarihinin derin acı sonuçlar doğursa da 1915 Olaylarının soykırım tanımı içine sokulamayacağını, sadece Ermenilerin acılarına yoğunlaşılmasının ve Müslüman nüfusun çektiği acıların görmezlikten gelinmesinin tarihi gerçeklere ve hakkaniyete uygun olmadığını vurguladığına da dikkat çekmektedir.

Amerikan Ermeni lobisi, Ermeni ‘‘soykırımı’’ karar tasarılarını ABD Kongresinden geçirmek için birçok kez harekete geçmiş, 1915 olaylarını ‘‘soykırım’’ olarak kabul etmeyi öngören bu karar tasarıları 1989 yılına kadar Kongre’nin Temsilciler Meclisi kanadına hemen her dönem getirilmiş, tasarılar komitelerden geçmesine rağmen Temsilciler Meclisi Genel Kurulu’na gelmeden engellenebilmiştir. Türkiye, karar tasarılarının engellenebilmesi için ABD yönetiminin, Türkiye ile iş yapan Amerikan firmalarının, bir dönem Amerikan Yahudi lobisinin, profesyonel lobi firmalarının desteğini aramış, sonuçta Temsilciler Meclisi başkanlarının son anda karar tasarılarını gündemden çıkartmaları sonucu Temsilciler Meclisi Genel Kurulu’na gelmemiş ve oylanmamışlardır. Karar tasarılarının Amerikan Ermeni ve Rum lobilerinin gayretlerine karşın Genel Kurul’da oylamaya gelmeden engellenebilmesi Türkiye’nin başarısı olarak kabul edilmiştir. Üstelik bu çabalar ABD’de (Rum ve Ermenilerle karşılaştırıldığında) sayıları çok az olan Türk asıllı Amerikalıların ve Türklerin de bir araya gelmesini ve lobi faaliyetlerine başlamalarını da

beraberinde getirmiştir. Türk Amerikalıların kurduğu Türk Amerikan Dernekleri Asamblesi 1985-1990 yılları arasında Ermeni iddiaları konusunda Amerikan Kongresi ve Amerikan kamuoyuna yönelik yayınlar çıkartmıştır.⁷

4. ABD SENATOSUNDAKİ MÜCADELE

Ermeniler “soykırım” karar tasarılarını Kongre’nin Senato kısmına ilk kez 1989 yılında getirmişler ve Senato’da ciddi bir mücadele başlatmışlardır. Ermeni karar tasarısı, Senato’ya, o dönemde iktidarda olan Cumhuriyetçi Parti’nin Kansas eyaleti senatörü Robert Dole tarafından getirilmiş; Senatör Dole’un parti ve Senato içindeki gücü, daha önce partinin başkan adayları içinde yer alması ve Senato’da çoğunluk lideri olması sebebiyle karar tasarısının Senato’dan geçişine kesin gözüyle bakılmıştır.

Bu sırada Washington Büyükelçiliğinde müsteşar olarak görevliydim ve Kongre’yle ilişkilere bakmaktaydım. Tanınmış ve çok etkili bir siyasetçi olan Senatör Dole’nin Ermeni karar tasarısının savunuculuğunu üstlenmesi Büyükelçilikte ve Ankara’da ciddi bir endişe doğurmuştu. Bu sırada ABD Başkanı George Bush’tu. Daha önce Cumhuriyetçi Parti’nin başkan adaylığı için yarışan Bush ile Dole arasındaki ilişkilerin hassas olduğu ve Başkan Bush’un Senato çoğunluk lideri olan Senatör Dole ile ilişkilerini daha da bozmak istemediği bilinmekteydi. Büyükelçiliğin beklediği gibi Bush yönetiminin Ermeni karar tasarısıyla mücadele konusunda istekli olmadığı ve Dole’u karşısına almak istemediği kısa sürede ortaya çıkmıştı.

Senatör Dole’un Ermeni soykırımı karar tasarısına kısa sürede 61 ortak sunucu toplaması tasarımın Senato’dan geçişinin engellenmesinin hemen hemen imkânsız olduğunu göstermekteydi. Senatör Robert Dole Türk Büyükelçiliğinin ısrarlı görüşme isteklerini kabul etmemekteydi. Büyükelçilik kısa bir süre içinde Dole’un Ermeni lobisiyle yakın ilişkiler içinde olduğunu öğrendi. Senatör, 2. Dünya Savaşı sırasında İtalya’da kolundan ciddi şekilde yaralanmış, ABD’ye dönüşünden sonra tedavisini bir Ermeni doktor yapmış ve kolunu kesilmekten bu doktor kurtarmıştı. Senatörün hem Ermeni doktoruyla olan ilişkisi hem de devam eden siyasi hedefleri için Ermeni lobisinden destek sağlama isteği nedeniyle karar tasarısını Senato’dan geçirmekte kararlı olduğu anlaşılmaktaydı.

George Bush yönetiminin Senatör Robert Dole’a açıkça karşı çıkmak istemesi nedeniyle Türkiye, Kongre’nin Senato kanadında yalnız kalmış görünmekteydi. Ancak, Büyükelçiliğin Kongre’de yaptığı temaslar sırasında Senato’daki çok önemli bir senatörün, Senatör Robert Byrd’ün, karar tasarısının getirilmesine ve kabul edilmesine karşı çıktığı, Demokrat Parti West Virginia eyaleti senatörü Byrd’ün bir süre önce Türkiye’yi ziyaret etmiş olduğu, bu ziyareti sırasında Türkiye’nin Batı güvenlik sistemine yaptığı katkıdan son

⁷ Bunlardan biri için bakınız: Justin McCarty and Carolyn McCarty, *Turks and Armenians, A Manual on the Armenian Question* (Washington DC: The Assembly of Turkish American Associations, 1989).

derece etkilendiği, bu karar tasarısıyla Türk-Amerikan ilişkilerinin yara almasından çekindiği ortaya çıkmıştı. Senato’nun Tahsisler Komitesi Başkanı olan, Demokrat Parti içinde ve Senato’da güçlü olduğu bilinen Senatör Byrd’un Ermeni ‘‘soykırımı’’ karar tasarısına karşı muhalefeti yürütmeyi üstlenmesi Senato’daki durumu tamamen değiştirmekte ve karar tasarısını iki güçlü senatör, Dole ve Byrd arasında bir güç mücadelesi durumuna getirmekteydi.

Durumdaki bir acayıplik de karar tasarısına karşı çıkan Robert Byrd’un Demokrat Parti, karar tasarısını sunan ve savunan Robert Dole’un Cumhuriyetçi Parti üyesi olması, karar tasarısını önlemesi beklenen ABD yönetiminin başında da Cumhuriyetçi Partiden bir başkanın, George Bush’un bulunmasıydı. Bu üç güçlü Amerikan devlet adamının arasındaki ilişkiler karar tasarısı üzerindeki mücadeleyi çok daha karmaşık ve ilginç bir duruma sokmaktaydı.

Senatör Dole, Ermeni ‘‘soykırımı’’ karar tasarısını 54 ortak sunucuyla 1989 Eylül ayı sonunda Senato’da sundu, kısa sürede 7 senatörün katılmasıyla tasarının ortak sunucuları 61’e çıktı. Karar tasarısı Ekim ayı başında Senato Adalet Komitesi’nden kolaylıkla geçti. Ancak tasarıya Senatör Byrd’un muhalefeti hızlandıkça tasarının Senato Genel Kurulu’na gelmesi de gecikmekteydi. Bazı ortak sunucular da isimlerini geri almaya başlamışlardı. Büyükelçiliğin temas ettiği bu senatörler ‘‘basit bir anma günü’’ olarak takdim edilen tasarıya ortak sunucu olduklarını, ancak konunun ‘‘basit’’ olmadığını görmeye başladıklarını, tasarının doğuracağı sonuçlar nedeniyle ortak sunucu olmaktan vazgeçtiklerini ifade etmekteydiler.

Büyükelçiliğin görüştüğu çok sayıda senatör ve yardımcıları karar tasarısının getirilmesinin yanlış olduğunu kabul etmekle beraber, seçim bölgelerindeki seçmen baskısını dikkate almak zorunda olduklarına da işaret etmekteydiler. Senato hemen hemen Dole ve Byrd’ü destekleyenler olarak ikiye bölünmüştü. Kaliforniya, Massachussets, New York gibi Ermeni ve Rum lobisinin güçlü olduğu eyaletleri temsil eden senatörler Dole’u desteklerken dış politikayla daha yakından ilgilenen senatörler Byrd’ü destekleme eğilimindeydiler. Senato Silahlı Kuvvetler Komitesi Başkanı Georgia Demokrat Senatörü Sam Nunn gibi senatörler açıkça karar tasarısına karşı çıkmaya başlamış, 1990 Ocak ayı geldiğinde tasarının ortak sunucu sayısı 61’den 46’ya düşmüştü.

George Bush yönetimini karar tasarısına karşı daha ciddi mücadeleye sevk edebilmek amacıyla Türkiye, 1990 yılı Aralık ayında ABD ile askeri işbirliği konusunda bazı kısıtlayıcı tedbirleri uygulamaya koyduğunu açıkladı. Türkiye’nin bu kararlı tutumuna karşı George Bush yönetimini Senatör Dole’a karşı harekete geçirtmek mümkün olamamaktaydı. Bush yönetiminin Türkiye’yi tatmin edebilmek ve tasarıya karşı direnci kırabilmek için tasarıya ‘‘Türkiye’nin Osmanlı İmparatorluğu döneminde meydana gelen 1915 soykırımından sorumlu tutulamayacağını’’ vurgulayan ifadeler sokulması gibi önerileri de Türkiye tarafından kabul edilmedi.

Bu dönemde Senato çoğunluk lideri Demokrat Parti Maine Senatörü George Mitchell'di. Maine eyaletinde önemli sayıda Rum Amerikalı yaşaması sebebiyle Mitchell Cumhuriyetçi Parti azınlık lideri Dole tarafından getirilen karar tasarısını desteklemekle beraber, kendi partisinden olan Robert Byrd'i de dikkate almak durumunda kalmıştı. Ancak, Senatör Mitchell tasarımı tutamayacağını ve oylama için Senato Genel Kurulu'na getirmek zorunda olduğunu belirtmekteydi.

Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal karar tasarısını Türkiye-ABD ilişkilerinin geliştirilmesi yönünde önemli bir engel olarak görmekte ve karar tasarısının Senato'dan geçişinin Orta Doğu'da zor gelişmelerin yaşandığı bir dönemde ikili ilişkilerde ciddi sorunlar ortaya çıkartmasından endişe etmekteydi. Cumhurbaşkanı Özal 1990 Ocak ayında Washington'a yaptığı ziyarette Bush yönetimini uyarmasının yanında Senatör Robert Dole ile de Kongre'de bir görüşme yaptı ve Dole'u karar tasarısı ısrarından vazgeçirmeye çalıştı. Türkiye Cumhurbaşkanı'nın protokol kurallarına uymayan bir şekilde kendisini Kongre'de ziyaret etmesine rağmen Senatör Dole karar tasarısının kabulünde ısrar etmeye devam etti.

Senatör Byrd karar tasarısının Senato'dan geçmesinin engellenmesi yönündeki taktiğini karar tasarısının Genel Kurul'da oylanmasının engellenmesi üzerine kurmuştu. Bu nedenle tasarı üzerindeki görüşmelerin bitmesini, oylamaya geçilmesini engellemeyi ve gerekirse Senato'da "saatlerce" konuşmayı planlamaktaydı. Türkçeye "kürsü engellemesi" olarak çevrilebilecek "filibuster" denilen bu taktiği geçmenin tek yolu görüşmelerin kapanmasını istemek, 100 kişilik senatoda 60 oy bularak görüşmeleri "kapatmak" ve oylamaya geçilmesini sağlamaktır. Karar tasarısının kabul edilmesi için ise basit çoğunluk olan 51 oy yeterliydi.

Dole'un Ermeni "soykırımı" karar tasarısı Senato Genel Kurulu'na 21 Şubat 1990 tarihinde geldi. Dole ve destekçileri Ermeni "soykırımının" bir gerçek olduğunu ve uluslararası toplumun bu "gerçeği" kabul etmesi, Türkiye'nin de tarihteki bu gerçekle "yüzleşmesi" gerektiği yönündeki Ermeni görüşlerini dile getirdiler. Türkiye'nin "tarihi bir gerçeği" kabul etmesinin Türkiye ile ABD arasındaki yakın ilişkileri etkilememesi gerektiğini vurguladılar. Senatör Byrd ve destekçileri ise 1915 olaylarıyla ilgili karar verecek yerin ABD Senatosu olmadığını, siyasetçilerin tarihçi yerine geçmemesi gerektiğini vurgulayan Türk görüşlerini esas alan konuşmalar yaptılar. Ayrıca, karar tasarısının önemli bir müttefik olan Türkiye'yle ilişkileri tehlikeye düşüreceğini dile getirirken, Byrd ve bazı senatörler açıkça 1915 olaylarıyla ilgili bilim adamları arasında görüş birliği bulunmadığını, bu nedenle olayların "soykırım" olarak nitelendirilmesinin doğru olmayacağını da belirttiler.

Senator Byrd'ün "filibuster"inin sona erdirilmesi ve görüşmelerin tamamlanarak karar tasarısı üzerinde oylamaya geçilebilmesi için oylama 22 Şubat günü yapıldı. Oylama 49 oya karşı 49 oyla sonuçlandı, 2 senatör ise oy kullanmadı. Senatör Dole "filibuster"in bitmesi için gerekli 60 oyu sağlayamamıştı. 27

Şubat günü ikinci bir oylama daha yapıldı. Bu kez Dole taraftarları 48, Byrd taraftarları ise 51 oy aldı ve 1 senatör oylamaya katılmadı. Böylece karar tasarısı üzerindeki esas oylamaya geçilmesi Senatör Byrd’in girişimleriyle başarıyla engellenmişti. Ayrıca ikinci oylamada ‘‘filibuster’’ kırılsa da Dole, karar tasarısının kabulü için gerekli 51 oyun sağlanamayacağını açıkça göstermişti. Bu sonuç Senatör Byrd için bir ‘‘zafer’’, Senatör Dole için ise bir ‘‘yenilgi’’ olarak nitelendirildi.

5. SENATÖR ROBERT BYRD’ÜN TÜRKİYE ZİYARETİ

Sonuçtan Türkiye ve Bush Yönetimi son derece memnundu. Senatör Robert Byrd Amerikan Türk toplumu ve Türkiye nezdinde bir ‘‘kahraman’’ durumuna gelmişti. Cumhurbaşkanı Özal, Senatör Byrd’ü resmi bir ziyaret amacıyla Türkiye’ye davet etti. Bir cumhurbaşkanının bir senatörü resmi ziyaret için daveti protokol kuralları dışındaydı. Senatör Byrd’ün bu ziyareti 1990 yılı Ağustos ayının ikinci yarısında Orta Doğu bölgesinde çok önemli gelişmelerin meydana geldiği bir zamanda gerçekleşti. Irak, İran’la yaptığı sekiz yıllık bir savaştan hemen sonra, 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt’i işgal etmişti ve ABD’nin Kuveyt’i kurtarmak üzere Irak’a karşı askeri müdahalesi beklenmekteydi. ABD’nin Körfez operasyonu için Türkiye’ye olan ihtiyacının artması Senatör Byrd’ün Türkiye ziyaretini çok daha önemli hale getirmiş ve ziyaretin odak noktası Ermeni iddialarından Irak’a çevrilmişti.

Senatör Byrd, Türkiye’ye yanında Cumhuriyetçi Parti Mississippi Senatörü Thad Cochran’la birlikte ABD Başkanı’nın sağladığı özel uçakla geldi. Senatör Byrd’e bu ziyaretinde devlet başkanlarına yapılan uygulamalara benzer bir protokol uygulandı. Cumhurbaşkanı Turgut Özal Senatör Byrd şerefine Çankaya Köşkü’nde aralarında Başbakan ile Dışişleri Bakanının da bulunduğu çok sayıda Bakanın ve yabancı Büyükelçinin katıldığı resmi bir akşam yemeği verdi.

Senatör Byrd ve ofisiyle yaptığımız temaslardan senatörün Türkiye ziyaretinde Ankara ve İstanbul dışında Türkiye’nin başka bölgelerini de görmek ve mümkün olduğu ölçüde halkla bir araya gelmek istediği anlaşılmaktaydı. Bu nedenle programına Ankara ve İstanbul dışında İzmir, Çanakkale, Antalya ve çevresi de eklendi. Senatörün isteği doğrultusunda İzmir’den İstanbul’a seyahat Çanakkale ve Gelibolu üzerinden özel otobüsle gerçekleştirildi. Senatör Byrd ve heyetine Türkiye ziyareti sırasında Dışişleri Bakanlığı mihmandarı olarak ben de eşlik ettim.

Senatör Byrd, bu ziyaret sırasında en fazla Side çarşısında halk tarafından kendisine gösterilen sevgi gösterilerinden ve Gelibolu yarımadasındaki Çanakkale savaş abidelerinden etkilendi. Yaşına ve hastalığına rağmen Side çarşısını yürüyerek gezen Senatör Byrd’e çarşı esnafının ve halkın gösterdiği ilgi ve sevgi gerçekten etkileyiciydi. ABD Kongresi’nde uzun süre senatör olarak görev yapan Robert Byrd hayatını kaybettiği 2010 yılına kadar Türkiye’ye olan ilgisini ve Türkiye dostu olmayı devam ettirdi.⁸

⁸ ‘‘Turkey’s ‘Best Friend’ in US Senate dead at 92,’’ *Hurriyet Daily News*, 28 Haziran 2010.

Senatör Robert Dole ise yeni bir Ermeni soykırım karar tasarısını Senato'ya getirmemekle beraber, Amerikan Ermeni lobisiyle temaslarını devam ettirdi ve 1995 Ermenistan depremi sırasında Türkiye'yi eleştiren konuşmalar yaptı. Bu dönemde Ermenistan'ı da ziyaret eden Dole, 1996 yılı Başkanlık seçimlerine Cumhuriyetçi Parti adayı olarak katıldı, ancak seçimi Demokrat Parti adayı Bill Clinton'a karşı kaybetti.

ABD Ermeni lobisi 1990 yılından sonra da Temsilciler Meclisi ve Senato'ya Ermeni soykırım tasarılarını getirmeye devam etmiş, ancak bu karar tasarıları Kongre'nin iki kanadında da Genel Kurula gelmeden, ABD Başkanlarının doğrudan müdahaleleriyle engellenmiştir. İki senede bir seçime giden ve yerel baskılardan çok daha fazla etkilenen Temsilciler Meclisi'nde karar tasarısının oylamaya sunulması halinde geçişine kesin gözüyle bakılmaktadır. Şimdiye kadar ABD Başkanları Temsilciler Meclisi Başkanlarına yazdıkları ve karar tasarısının kabulünün ABD'nin ulusal menfaatlerini zedeleyeceğini vurgulayan mektuplarla karar tasarılarının Genel Kurula getirilmesini ve oylanmasını engellemişlerdir.

ABD Başkanlarının Kongre'ye doğrudan müdahaleleri ABD Yönetimlerinin Türkiye ile ilişkilere verdikleri önemi göstermektedir. ABD Başkanları Kongre'ye bu müdahaleleri başkanlık seçim kampanyalarında kendilerinin Ermeni lobisine verdikleri söze rağmen yapmışlardır. Nitekim 1989 yılından bu yana seçilen dört Başkan da (George H. W. Bush, Bill Clinton, George W. Bush ve Barak Obama) seçim kampanyalarında Başkan seçilmeleri halinde Ermeni "soykırımını" tanıyacakları yönünde taahhütte bulunmuşlar, ancak seçildikten sonra Ermeni soykırım karar tasarılarının Kongre'den geçmesine karşı çıktıkları gibi 24 Nisan'da yayınladıkları anma günü bildirisinde de "soykırım" kelimesini kullanmamışlardır. Bu durum ABD'de konunun bir yandan ne kadar siyasileştiğini, diğer taraftan ise anlamsızlaştığını göstermektedir.

Bununla birlikte önümüzdeki dönemde de ABD Ermeni lobisinin 40 seneden beri sürdürdüğü ABD Kongresi ve Yönetimi'ne 1915 olaylarını "soykırım" olarak kabul ettirme gayretlerinden vazgeçmeyeceği, Ermeni "soykırım" iddialarının Türkiye-ABD ilişkilerini etkilemeye devam edeceği görülmektedir. Türkiye konunun bilim adamları ve tarihçilerin alanına girdiği tezini savunmaya devam etse de ABD'de konu, Ermenilerin yoğun yaşadığı diğer ülkelerde olduğu gibi, "siyasileşmiş" daha doğrusu özellikle seçim dönemlerinde iç siyasetin bir parçası durumuna gelmiştir.

SONUÇ

1915 olaylarının 100. anma yılı olan 2015'te Ermeni lobisinin beklenmedik bir şekilde Almanya, Avusturya ve Lüksemburg gibi Ermeni nüfusunun esasında fazla olmadığı, ancak yabancı düşmanlığı ve İslamofobyanın yaygın

olduğu bazı ülkelerde destek bulması konunun önümüzdeki dönemde de Türk dış politikasını meşgul etmeye devam edeceğini göstermektedir. Türkiye’de birçok evre bu üç ülkenin Ermeni soykırım iddiasını kolaylıkla benimsemesinin arkasında ‘‘20. yüzyılın ilk soykırımının Avrupa’da Almanlar tarafından değil esasında Avrupalı olmayan Türkler tarafından yapıldığı’’ ve ‘‘Hitlerin Alman ırkçılığından değil Ermeni örneğinden esinlendiği’’ iddia ve tezinin Alman siyasetçiler için çekiciliğinin bulunduğuna inanmaktadır. Ancak Türkiye açısından bu gelişmeler gerek Ermenistan gerek diaspora Ermenileriyle ilişkilerde daha aktif ve etkili olunmasını ve yeni açılım ve ıkışlar düşünülmesini gerekli hale getirmektedir.

Konu Ermenistan ve Ermeni diasporasında hala tabu iken ve bazı Avrupa lkeleri yasaklamalar peşinde koşarken Türkiye’de 1915 Olaylarıyla ilgili çok daha serbest ve sağlıklı bir tartışma ortamı oluşması olumludur. Türkiye’nin konunun tarihçiler ve bilim adamları tarafından ele alınması gerektiği tezine de uygun bir gelişmedir. Türkiye’nin konuyla ilgili farklı grtş ve yorumların özgürce ortaya konulup savunulabileceği bu serbest tartışma ortamını ve tarihe açıklık getirecek bilimsel çalışmaları teşvik etmeye devam etmesi de önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Aharonian, Kersam. *A Historical Survey of the Armenian Case*. Massachusetts: Baikar Publications, 1989.

Echikson, William. "Armenian bombing at Orly ends pact between Socialists and terrorists." *The Christian Science Monitor*, 19 Temmuz 1983. <http://www.csmonitor.com/1983/0719/071947.html> (Erişim: 10.06.2015)

Gaun, Maxime. "Le Communautarisme Arménien Echoue Encore à Extorquer de l'Argent au Contribuable Français." *Turquie News*, 15 Ekim 2013. <http://www.turquie-news.com/rubriques/editos-tribune-libre/16989-le-communautarisme-armenien-echoue.html> , (Erişim: 12.06.2015)

Gunter, Micheal M. *Pursuing the Just Cause of Their People, A Study of Contemporary Armenian Terrorism*. Greenwood Press, 1986.

Gürün, Kamüran. *Ermeni Dosyası (Armenian Files)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983.

H.B., Boghosian. *Highlights of Armenian History and Its Civilization*. Pasadena, 1957.

Hovannisian, Richard G. *The Republic of Armenia, Vol. II: From Versailles to London, 1919-1920*. Berkeley: University of California Press, 1971.

Kuper, Leo. *Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century*. Yale University Press, 1981.

Lewis, Bernard. *The Emergence of Modern Turkey*. London: Oxford University, 1968.

Lowry, Heath W. *The Story Behind Ambassador Morgenthau's Story*. The Isis Press, 1990.

Lütem, Ömer Engin (Der.). *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler*. Ankara: ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, 2007.

McCarty, Justin and Carolyn McCarty. *Turks and Armenians, A Manual on the Armenian Question*. Washington DC: The Assembly of Turkish American Associations, 1989.

McCarty, Justin. *Death and Exile, the Ethnic Cleansing of the Ottoman Muslims, 1821-1922*. Princeton: Darwin Press, 1995.

McCarty, Justin. *Muslims and Minorities, the Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*. New York University, 1983.

Shaw, Stanford ve Ezel Kural Shaw. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808–1975, volume II*. New York: Cambridge University Press, 1977.

Sonyel, Salahi Ramsdan. *The Ottoman Armenians: The Victims of Great Power Diplomacy*. London: K. Rustem and Brother Press, 1987.

Uras, Esad. *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. İstanbul: Belge Yayınları, 1987.

The Assembly of Turkish American Associations. *Armenian Allegations; Myth and Reality: A Handbook of Facts and Documents*. Washington DC.: 1987.

The Central Intelligence Agency. ‘‘The Armenian Secret Army for The Liberation of Armenia: A Continuing International Threat.’’ *FOIA Collection*, 1 Ocak 1984, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0005462031.pdf (Erişim: 10.06.2015)

‘‘Turkey’s ‘Best Friend’ in US Senate dead at 92.’’ *Hurriyet Daily News*, 28 Haziran 2010. <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=turkey8217s-8216best-friend8217-in-us-senate-dead-at-92-2010-06-28> (Erişim: 20.04.2015)

Willimann, Isidor ve Micheal N. Dobkowski. *Genocide and the Modern Age, Etiology and Case Studies of Mass Death*. New York: Greenwood Press, 1987.